

Ks. Roman Bogacz

KS. PROF. JÓZEF ARCHUTOWSKI (1879–1944): ŻYCIE I DZIEŁO NA TLE EPOKI

W 50 rocznicę śmierci ks. prof. Józefa Archutowskiego wypada nam przypomnieć sobie jego życie i jego osiągnięcia, dzięki którym wpisał się trwale w karty polskiej bibliistyki. Sam będąc człowiekiem o gruntownej i bardzo obszernej wiedzy z zakresu Pisma Świętego, był równocześnie dla innych inspiratorem w pracy naukowej. Miał bardzo szerokie perspektywy i widząc ogromne potrzeby dalszych badań starał się choć częściowo im zaradzić zachęcając równocześnie innych, by włączyli się do tej pracy.

W niniejszej prezentacji omówimy krótko jego życiorys, następnie naszkicujemy sytuację katolickiej bibliistyki na przełomie wieku XIX i XX, by na tym tle zobaczyć osiągnięcia naszego Profesora.

ŻYCIORYS ¹

Józef Archutowski przyszedł na świat 1 listopada 1879 roku w Karolinie koło Pułtusza jako syn Teofila i Emilii z Karwowskich. Do gimnazjum uczęszczał najpierw w Pułtusku, a następnie w Suwałkach. W 1898 roku puka do furty Seminarium Duchownego w Warszawie, by pójść za głosem powołania kapłańskiego. Po trzech latach nauki przełożeni wysyłają go na wyższe studia do Petersburga. Święcenia kapłańskie otrzymuje w 1904 roku z rąk arcybiskupa Szembeka. W rok później kończy naukę w Akademii w Petersburgu uzyskując tytuł magistra teologii.

Zostaje posłany do pracy kapłańskiej jako wikariusz i prefekt w Skierniewicach, a następnie w Zgierzu i Łowiczu. Od 1907 roku całkowicie poświęca się studium biblijnym przenosząc się do Warszawy. Dla pogłębienia swej wiedzy kilkakrotnie wyjeżdżał za granicę. Dwa razy był w Ziemi Świętej, gdzie poznał najwybitniejszego w tamtym czasie biblistę — O. Marię Józefa Lagrange'a. Krótki czas pełnił obowiązki profesora Studium Biblijnego na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. 22 kwietnia 1920 roku zostaje profesorem nadzwyczajnym Studium Biblijnego na Uniwersytecie Jagiellońskim. Profesorem zwyczajnym zostaje trzy lata później. Na Wszechnicy Krakowskiej kilkakrotnie pełni obowiązki Dziekana Wydziału Teologicznego.

¹ Por. S. Grzybek, *Wspomnienie o Ks. Józefie Archutowskim*, RBL 3(1950), s. 164.

Wraz z profesorami UJ zostaje aresztowany 6 listopada 1939 roku i wywieziony do obozu koncentracyjnego w Sachsenhausen, koło Berlina, z którego został zwolniony po trzech miesiącach. Po powrocie do kraju organizuje tajne nauczanie w klasztorze Księży Salwatorów w Krakowie na Zakrzówku. 30 maja 1943 roku udaje się do Warszawy, by objąć Parafię Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny na Nowym Mieście. W czasie powstania warszawskiego ginie tragicznie przysypany gruzami w schronie znajdującym się na terenie klasztoru Sióstr Sakramentek — 31 sierpnia 1944 roku.

BIBLISTYKA KATOLICKA NA PRZEŁOMIE XIX I XX WIEKU

Bibliistyka katolicka w XIX wieku była na bardzo niskim poziomie². W wielu szkołach teologicznych nauki biblijne były traktowane jako nadobowiązkowe, a czasem nawet nie były uwzględnione w programie studiów. Bibliści ograniczali się tylko do komentowania Pisma Świętego w duchu tradycyjnym. Nie potrafili dostrzec potrzeby nowych badań w tej dziedzinie. Nic więc dziwnego, że nie mogli oni sprostać ostremu atakowi biblistów akatolickich, którzy w swych dziełach uwzględniali najnowsze odkrycia archeologiczne, etymologiczne i historyczne dokonane na Wschodzie.

Także po Soborze Watykańskim I, gdy inne nauki teologiczne zaczęły się coraz bardziej rozwijać, bibliistyka nie mogła przewyciężyć długoletniego zastoju.

Stan ten bardzo zaniepokoił papieża Leona XIII, który w tym właśnie celu napisał encyklikę *Providentissimus Deus*, aby „...pobudzić i zachęcić do najszlachetniejszego studium Ksiąg Świętych i bardziej dostosować je do warunków dni dzisiejszych (...) [oraz by Pismo Święte] było pewniej i szerzej otwarte dla dobra wiernych, a po wtóre, iż nie możemy ścierpieć, aby ono w najmniejszej nawet części doznawało gwałtu zarówno ze strony tych co w bezbożnej śmiałości otwarcie napadają na Pismo św., jak też od tych, co do swych studiów wprowadzają błędne i nierozumne nowości”³.

Apel Ojca świętego Leona XIII o większe zainteresowanie studiami biblijnymi i dostosowanie ich do współczesnych warunków nie pozostał bez echa. Wielu teologów zaczęło bardziej intensywnie studiować Pismo Święte. Było to możliwe dzięki wcześniejszym już staraniom Ojców Dominikanów, którzy w porozumieniu z papieżem w swoim domu misyjnym w Jerozolimie założyli w 1890 roku specjalną szkołę wraz z biblioteką i muzeum. W szkole tej ogromną rolę odegrał

² Por. J. Archutowski, *O. Maria Józef Lagrange*, Warszawa 1983, s. 3.

³ *Encyklika Papieża Leona XIII „Providentissimus Deus” o studiach biblijnych 1893—1933*, Kraków 1934, s. 26.

o. Maria Józef Lagrange, który przez długi czas był jej kierownikiem.

Nie można się dziwić, że i biblistyka polska XIX wieku nie odbiegała od poziomu nauk biblijnych w świecie katolickim. Tym bardziej, że nasza Ojczyzna była w tym czasie pod zaborami. Zaborcy starali się niszczyć wszelkimi siłami każdy objaw polskości. Dlatego też, między innymi swoją politykę skierowali przeciw polskim uczelniom. Łączono wydziały i seminaria, kasowano niektóre uczelnie, wciąż zmieniano profesorów oraz stale kontrolowano i ograniczano program nauczania.

Inną przyczyną był brak polskiej kadry naukowej z zakresu biblistyki, stąd często w uczelniach i seminariach wykładali profesorowie, nie znający kultury i języka polskiego. Wykłady odbywały się w języku łacińskim. Ponadto nie było polskich podręczników na odpowiednim poziomie. Korzystano więc z literatury zagranicznej.

WKŁAD KS. J. ARCHUTOWSKIEGO W BIBLISTYKĘ POLSKĄ

Po odzyskaniu niepodległości naszej Ojczyzny możemy zauważyć w niej znaczny rozwój nauk biblijnych. Wśród nazwisk polskich biblistów okresu międzywojennego, które trzeba by wymienić na czoło wysuwa się ks. prof. Józef Archutowski. Dzięki jego staraniom powstało Towarzystwo Biblijne imienia Księdza Wujka. W skład Towarzystwa włączyli się niemal wszyscy wykładowcy Pisma Świętego w Polsce. Towarzystwo to za główny cel obrało sobie przybliżenie ludziom tekstu Biblii.

Na jednym z pierwszych posiedzeń Towarzystwa postanowiono przygotować wydanie nowego tekstu Pisma Świętego w języku polskim. Ponieważ na całościowe tłumaczenie z języków oryginalnych trzeba byłoby zbyt długo czekać, postanowiono poczynić przeróbki Biblii Księdza Wujka. W latach 1926—1930 ukazały się cztery tomy poprawionego przekładu Pisma Świętego wraz z odpowiednimi wstępami i komentarzami, a w 1932 r. wydano Ewangelie i Dzieje Apostolskie, w których poprawek dokonał ks. W. Prokułski. Do tych wydań Pisma Świętego bardzo krytycznie ustosunkował się ks. J. Archutowski. Stwierdził on, że tekst Biblii Wujka powinno się wydawać bez poprawek, tak jak się wydaje dzieła autorów z XVI i XVII wieku. Takie poprawianie Biblii Wujka, dokonywane przez różnych autorów, często nie konsultujących się ze sobą powoduje wielkie zamieszanie. Wobec powyższego ks. J. Archutowski postulował przygotowanie nowego przekładu Biblii na język polski⁴.

⁴ Por. J. Archutowski, *Uwagi o nowych wydaniach Pisma Świętego*, Kraków 1938, s. 12—14.

Szczególną zasługą naszego Profesora było zainicjowanie w 1920 roku serii wydawniczej zatytułowanej *Sprawy biblijne*. W jej ramach do roku 1933 ukazało się 16 monografii naukowych.

Wielkim wydarzeniem dla bibliistyki okresu międzywojennego w Polsce był zorganizowany w 1937 roku, staraniem ks. J. Archutowskiego, Zjazd Biblistów Polskich. Miał on miejsce w Krakowie. Na tym zjeździe postanowiono dokonać przekładu całego Pisma Świętego z języków oryginalnych na język polski oraz sporządzić komentarze do wszystkich ksiąg Pisma Świętego. W wykonaniu tych postanowień przeszkodziła wojna. Ponadto zjazd zainicjował wydawanie specjalnego czasopisma biblijnego zatytułowanego *Przegląd Biblijny*.

Jako jedyny polski biblista ks. J. Archutowski podjął się próby prowadzenia samodzielnych prac wykopaliskowych w okresie międzywojennym⁵.

Celem rozmiłowania szerszych kręgów w Piśmie Świętym w ramach Uniwersytetu Jagiellońskiego ks. J. Archutowski prowadził Koło Biblistów UJ skupiające przede wszystkim kleryków oraz Klub Młodych Księży.

DOROBEK PISARSKI KS. J. ARCHUTOWSKIEGO

Warto zauważyć na wstępie, że na tematy związane z Pismem Świętym ks. J. Archutowski napisał i wydał drukiem łącznie ponad 3000 stron. Pośród nich znajdziemy prace naukowe i popularnonaukowe. Spośród pozycji mających na celu przybliżenie szerszemu gronu zagadnienia biblijne warto wymienić pracę *Co to jest Pismo św.?* Praca ta rozpoczęła serię wydawniczą zatytułowaną *Sprawy biblijne*⁶.

Największą sławę przyniosła naszemu bibliście praca pt. *Historia i krytyka tekstu hebrajskiego Starego Testamentu*⁷. Zestawia ona najnowsze w tamtym okresie wyniki badań nad pismem i językiem hebrajskim, jak również przedstawia pewne sugestie autora odnośnie do krytyki tekstualnej. Jest to pierwsze całościowe opracowanie tego problemu. W krótkiej recenzji tak oceniono tę pracę: „Studium to przynosi zaszczyt nie tylko autorowi, ale w ogóle nauce polskiej, gdyż i w zagranicznej literaturze zwł. katolickiej, nie ma tak dobrej pracy w tej materii”⁸.

⁵ J. Romicki, *Co to jest „Levant Foundation Poland? Miejsca święte*. Stały dodatek do *Królowej Apostołów*, wrzesień '94, nr 4, s. 4.

⁶ J. Archutowski, *Co to jest Pismo św.?* (*Sprawy biblijne*, 1), Poznań 1922.

⁷ J. Archutowski, *Historia i krytyka tekstu hebrajskiego Starego Testamentu*, Kraków 1938.

⁸ *Bibliografia*, „Homo Dei” 7(1938), s. 259.

Dorobek naukowy ks. J. Archutowskiego zaskakuje nas swoją objętością i to zarówno gdy idzie o ilość drukowanych prac, jak też ze względu na różnorodność podejmowanych tematów. Odnosi się wrażenie, że zagadnienie związane z Pismem Świętym nie jest mu obce. Pisał on na wszystkie możliwe tematy począwszy od prac z introdukcji biblijnej ogólnej i szczegółowej poprzez zagadnienia apologetyczne i egzegetyczne, aż do podejmowania tematów z teologii biblijnej. Wszystkie jego dzieła cechuje ogromna solidność opracowania. Często wykorzystuje najnowsze w danym momencie osiągnięcia naukowe. W artykułach drukowanych na łamach różnych czasopism kościelnych stara się na bieżąco informować o naukowych osiągnięciach z biblistyki, nie tylko polskiej, ale i zagranicznej. Bardzo mu leżało na sercu, aby podnieść poziom biblistyki katolickiej. Pragnął też, by polscy bibliści mogli korzystać z pomocy naukowych w języku ojczystym. Co prawda nie z wszystkimi rozwiązaniami możemy się już dziś zgodzić, gdyż badania naukowe posunęły się znacznie, niemniej jednak musimy docenić ten ogromny wkład księdza Profesora w rozwój biblistyki. Trzeba też pamiętać, że wiele szczegółowych analiz egzegetycznych jest nadal aktualnych, zaś wspomniana już praca *Historia i krytyka tekstu hebrajskiego Starego Testamentu* „po dziś dzień stanowi trwałą dorobek naukowy”⁹.

W swoich poglądach ks. J. Archutowski nie należał ani do teologów radykalnych, ani też konserwatywnych. Osiągnięcia naukowe umiał pogodzić z nauczaniem Magisterium. Jednak trzeba go zaliczyć do biblistów bardzo postępowych, choćby z tego względu, że nie ograniczał się do krytykowania poglądów teologów protestanckich, ale dbał o systematyczny i pozytywny wykład teologii katolickiej.

Ogromna miłość do Biblii, jaką można wyczuć czytając dzieła ks. prof. Józefa Archutowskiego, niestrudzona pracowitość i obszerna wiedza sprawiły, że pozostawił po sobie ślad, którego nie można zażreć, a tym bardziej zapomnieć.

Kraków

KS. ROMAN BOGACZ

⁹ R. Rubinkiewicz, *Historia egzegezy* [w:] J. Szlaga (red.) *Wstęp ogólny do Pisma Świętego*, Poznań 1986, s. 286.